

Edib
Mehmed
Emin'in
Tarih-i
Edib adlı
eserinin
ilk sayfası
(İÜ Ktp.,
TY, nr. 3220)

Emin, *Tarih*, vr. 55^a). Enverî'den sonra vak'anüvislik ikinci defa Vâsîf'a verilip onun ordu ile sefere gitmesi üzerine de daha önce III. Selim'e kadar İstanbul olaylarını yazan Edib, eksik kalan olayları kaleme almak için yeniden bu göreve tayin edildi (İA, XIII, 278). Önceki görevi devresinde 9 Cemâziyelâhîr 1202 - 10 Receb 1203 (17 Mart 1788 - 6 Nisan 1789) tarihleri arasındaki hadiseleri kaydeden Edib Efendi, ikinci memuriyeti sırasında 2 Receb 1203 - 26 Muharrem 1207 (29 Mart 1789 - 13 Eylül 1792) arası hadiselerini kaleme aldı. İkinci vak'anüvislik vazifesi sırasında 2 Mayıs 1792'de kendisine teşrifâtçılık hizmeti de verilmişti.

Edib Efendi'nin hayatından bahseden bütün eserler vefat tarihini 1216 (1801) olarak vermektedir. Cenazesi önce Fındıklı Perîzad Hatun Camii hazîresine defnedilmişse de daha sonra oğlu Reisül-küttâb Süleyman Necib Efendi ve diğer yakınlarının mezarları ile birlikte Üsküdar Nuhkuyusu'na nakledilmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, III, 23). Ancak mezarı bugün mevcut değildir.

Eserleri. 1. *Tarih*. Edib Mehmed Emin'in vak'anüvis olarak kaleme aldığı, 1202-1207 (1788-1792) olaylarını içine alan tarihi onun en önemli eseridir. Edib tarihinde, müellifin rikâb vak'anüvisi olması sebebiyle İstanbul'a ve özellikle saraya dair tafsilât bulunmakta olup burada cereyan eden vak'aların hemen her türüne yer verilmiştir. Eserde III. Selim'in hatt-ı hümayun sûretleri, kaymakam paşaya hatt-ı hümayunu, Vâsîf Efendi'nin İspanya sefâretnâmesi gibi vesika metinleri de yer almaktadır. Devletin Rusya ile savaş halinde bulunması dola-

ısıyla İstanbul'a akseden savaş olayları birkaç satırda da olsa kaydedilmiştir. Ayrıca görev değişikliklerine, tayin ve azillere, ay ve güneş tutulması, sel felâketi gibi tabii hadiselere yer verilmiş ve tasvirler yapılmıştır. Malî hususlara da temas eden Edib bu konudaki sıkıntılar, başvurulan tedbirler, altın ve gümüş toplanması, ayarlanması üzerinde durmuş ve bunlara dair görüşler ile ri sürmüştür. Eserde I. Abdülhamid'in vefatından sonra bu hükümdarın saltanatı devrinde (1774-1789) görevde bulunan sadrazamlar, şeyhülislâmlar, nakîbûleşraflar, İstanbul kadıları ve kaptan-ı deryâlar listeleri halinde verilmiştir. Kıtaapta oldukça sade bir üslûp kullanılmıştır. Mevcut yazma nüshaları, düzenleniş ve ihtiva ettikleri mâlumat yönünden birbirinden farklı bir mahiyet arzeder. Bazı nüshalar her iki vak'anüvislik dönemi olaylarını içine almakta, bazıları ise sadece ilk veya ikinci döneme ait vak'aları ihtiva etmektedir. Her iki vak'anüvislik devrine ait hadiselerin tek cilt halinde toplandığı nüshalar İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3220) ve Kahire'de (TK, nr. 178; bk. Babinger, s. 363) mevcuttur. Sadece birinci vak'anüvislik dönemi olaylarını ihtiva eden nüshalar Viyana Nationalbibliothek (nr. 1128; bk. a.g.e., s. 363), ikinci vak'anüvislik dönemi olaylarına ait nüshalarda Viyana'da (nr. 1129), Londra'da (British Museum, Or. nr. 9470, 6689) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paşa, nr. 464) bulunmaktadır. Bu sonuncu nüsha, başlığında "Teşrifâtî Nâim Efendi merhumundur" şeklindeki yanlış kayıt (TCYK, s. 200) sebebiyle Nâim Efendi'ye izâfe edilmiş ve kısmen bu adla Aziz Berker tarafından neşredilmiştir (TV, III, 70-80, 150-160, 230-240). Ahmed Vâsîf Efendi, 1208'de (1793-94) Enverî ile Edib tarihlerini yeniden telif ederek kendi ilâveleriyle birlikte bir cilt halinde III. Selim'e takdim etmiştir. Ahmed Câvid Bey tarafından da iktibas edilen eseri Ahmed Cevdet Paşa geniş ölçüde kaynak olarak kullanmış, aynı zamanda verdiği bilgileri yer yer tenkit etmiştir. Cevdet Paşa'nın Edib'i insafsızlık, garazkârlık, dalkavukluk ve her duyduğunu tahkik etmeksizin eserine almakla itham etmesi yanında (*Tarih*, IV, 135, 271, 320, 321) onun verdiği bilgilerden faydalanması ve o dönemi de kaleme alması, Edib'in eserini araştırmacıların ilgisinden uzaklaştırmıştır. Eserin "Teşrifâtî Nâim Efendi Tarihi" adıyla neşredilen kısmı 6 Zilhicce 1203 (28 Ağustos 1789) günü olayları ile kesilmektedir. 2. *Ravza-*

tü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem. Ahlâk ve âdâba dair Türkçe bir eserdir. Bir mukaddime, on üç kısım ve bir hâtimeden meydana gelen eserde muâşeretin önemi, cömertliğin Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağı, insanlarla güzel geçinmenin fazilet sahibi kişilerin özelliği olduğu, doğruluk ve dürüstlüğün hidayete ermeye sebep teşkil ettiği gibi bir takım dinî, ahlâkî tavsiyeler yer almaktadır. Ağır bir üslûpla kaleme alınan bu küçük eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 722, 2742; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1860). 3. *Divan*. Şairliğiyle de tanınan Edib Efendi'nin Nâbi ve Nedîm'in tesirinde kaldığı, özellikle mizahî ve mistik tarzda şîrler yazdığı belirtilmektedir (Fatin, s. 8). 1158 beyitten oluşan divanının bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Nâfiz Paşa, nr. 1508).

BİBLİYOGRAFYA :

Edib Mehmed Emin, *Tarih*, İÜ Ktp., TY, nr. 3220; a.m.f., *Divan*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1508; a.m.f., *Ravzatü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem*, İÜ Ktp., TY, nr. 2742; "Teşrifâtî Nâim Efendi Tarihi" (nşr. Aziz Berker), TV, III (1944), s. 70-80, 150-160, 230-240; Fatin, *Tezkire*, s. 8; Cevdet, *Tarih*, IV, 135, 271, 320, 321; Cemâleddin, *Âyine-i Zürefâ*, İstanbul 1314, s. 85-86; *Sicill-i Osmânî*, I, 317; *Osmanlı Müellifleri*, III, 23; Babinger (Üçok), s. 363; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1221; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1965, II, 30; TCYK, s. 200; Mehmed Gâlib, "Vak'anüvis Teşrifâtî Edib Efendi-Selim-i Sâlis'in Bazı Evâmir-i Mühimmesi", *TOEM*, II/8 (1329), s. 500; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyinüvis", *İA*, XIII, 278.

SAİT YAVUZ

EDİB-i NİŞÂBÜRİ, Muhammed Taki

(محمد تقي آديب نيشابوري)

(1897-1976)

İrânî âlim ve şair.

Nişâbur'un güneyinde Hayrâbâd köyünde doğdu. Kendisinden önce yaşayan ve Edib-i Nişâbûrî diye meşhur olan Şeyh Abdülcevâd'dan ayırt edilmek için "Edib-i Sâni" diye anılır. Afganistan'da kabile reisliği yapan ailesi daha sonra İran'a gelip yerleşmişti. Edib-i Nişâbûrî okuma yazmayı terzilik yapan babası Mirza Esedullah'tan öğrendi. On sekiz yaşına kadar babasının yanında çalıştı. Daha sonra babası onu Meşhed'e gönderdi, ancak hocasını beğenmediği için Nişâbur'a döndü. Bir süre tanınmış bir âlim olan dayısı Şeyh Muhammed Kedkenî'den ders aldıktan sonra Abdülcevâd Edib-i Nişâbûrî, Âgâ Büzürg Hekîm Şe-

EDİB-i NİŞABÜRİ, Muhammed Takî

hîdî ve Şeyh Esedullah-ı Yezdî gibi âlimlerin derslerine devam etti. İran ve Arap dili ve edebiyatları, mantık, felsefe, dinî ilimler, astronomi ve eski tıp alanlarında bilgi sahibi oldu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Meşhed'de, evinde ve evinin dışında yedi ayrı medresede ders veren Edîb-i Nîşâbüri öğrencilerinden aldığı az bir ücretle geçimini sağladı. Kendisine ancak ömrünün sonlarına doğru Âsitân-ı Kuds vakıflarından maaş bağlandı. 11 Aralık 1976'da öldü.

Eserlerinden çok hocalığı ile tanınan Edîb-i Nîşâbüri birçok müderris, vâiz, yazar, araştırmacı, üniversite profesörünün yetişmesini sağlamıştır. Öğrencileri tarafından derlenen *Risâle-i Kâfiye* ve bu kitaba ek olarak yazılmış *Gevhernâme*, *Tarîkatnâme*, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arab*, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, *Tâbiş-i Cân u Bîniş-i Revân*, *Ârâ-yiş-i Sûhan* adlı eserleriyle divanı henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Rızâ Hakîmî, "Edîb-i Nîşâbüri Ma'rûf bi «Edîb-i Şânî»", *Yâdnâme-i Edîb-i Nîşâbüri* (nşr. Mehdî Muhakkık), Tahran 1365 hş., s. 1-24; Ali Ekber İlahî Horasânî, "Hüccetülhak Şeyh Muhammed Takî Edîb-i Nîşâbüri «Vijegîhâ u Hâtûrât»", a.e., s. 25-33; Ali Müsevî Germârûdî, "Edîb-i Nîşâbüri-yi Duvvom", a.e., s. 34-39; Ahmed Edîb Nîşâbüri, "Peyvest: Şerh-i Muhtaşarî ez Zindegânî-yi Üstâd ve Vasîyyetnâme-i Ū", a.e., s. 355-363.

RIZA KURTULUŞ

EDİB-i NİŞABÜRİ,
Şeyh Abdülcevâd

(شیخ عبدالجواد ادیب نیشابوری)

(1865-1926)

İrânî âlim ve şâir.

Nîşâbur'da doğdu. Asıl adı Abdülcevâd olup Molla Abbâs-i Şîrâzî adlı bir çiftçinin oğludur. Dört yaşında iken yakalandığı çiçek hastalığından sonra bir gözünü kaybetti, diğerinin de görme gücü azaldı. Ancak bu durum ondaki öğrenme tutkusuna engel olmadı. Nîşâbur'da başladığı öğrenimini on altı yaşlarında tamamladı. İran ve Arap dili ve edebiyatlarının yanı sıra felsefe, mantık, kelâm, tıp, astronomi okudu. 1880'de Meşhed'e giderek Hayrâthan Medresesi'ne yerleşti. Bir süre Fâzilhan Medresesi'nde kaldı. Bu medresede kendini yetiştirdikten sonra ders vermeye başladı. Ardından ömrünün otuz yılını geçirdiği Nevvâb Medresesi'ne taşındı. Hayatının yaklaşık kırk yılını, aralarında

Mevlânâ ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Bedüzzaman Fûrûzanfer, şâir ve yazar İrec Mirza'nın da bulunduğu âlimleri yetiştirmekle geçirdi. İrec Mirza'nın vefatı üzerine (1924) üzüntüsünden hastalandı; kısa bir süre sonra Meşhed'de öldü (24 Mayıs 1926) ve Horasan'da İmam Rızâ Türbesi'nin bulunduğu mezarlığa defnedildi.

Edîb-i Nîşâbüri hiç methiye yazmadığı halde İran'daki Meşrutiyet yönetimini öven iki kaside kaleme almıştır. Bu kasidelerde bir yandan Meşrutiyet'i överken öte yandan yöneticilere bazı tavsiyelerde bulunmuş, özellikle Rus ve İngilizler'in İran'ı iki nüfuz bölgesine ayırmalarını eleştirerek milleti kendi benliğine dönmeye çağırıştır.

Önceleri Kaânî-i Şîrâzî'nin (ö. 1854) etkisi altında binlerce beyit söyleyen Edîb-i Nîşâbüri daha sonra Ferruhî-i Sîstânî (ö. 429/1037-38), Minûçîhr-i Damgânî (V/XI. yy.) ve Firdevsî (ö. 411/1020 ?) gibi eski şâirleri taklit etmeye başlayınca önceki şiirlerini imha etmiştir. Kaside, kıta ve rubâilerden oluşan 5000 beyitlik divanı *Le'âlî-i Mekkûn* adıyla taş basması olarak Meşhed'de yayımlanmıştır (1333 hş./1954). *Mu'allakât-ı Seb'â*'nın bir bölümüne yazdığı şerh ile Arap şâirlerinden Ebû Temmâm'ın (ö. 231/845-46) *el-Hamâse*'sinin Hatîb et-Teb-rîzî (ö. 502/1109) tarafından yapılan şerhine yazdığı hâşiyenin elde mevcut olup olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferheng-i Fârsî, V, 112; Rypka, *HIL*, s. 347-348; Hânâbâ, *Fihrist*, IV, 4355; Yahyâ Âryan-pûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 2535 şş., II, 19-20; Gulâm Hüseyin Merzâbâdî, *Der Şerh-i Hâl ü Âşâr u Efkar u Divân-ı Eş'âr-ı Edîb-i Nîşâbüri* (doktora tezi, 1966), İÜ Ed.Fak. Arap-Fars Filolojisi; Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi* (doktora tezi, 1979), İÜ Ed.Fak. Arap-Fars Filolojisi, s. 364-365; Dihhudâ, *Luğatnâme*, III, 1587-1588; *DMF*, I, 78; J. Matini, "Adîb Nîşâbüri", *Elr.*, I, 460.

RIZA KURTULUŞ

EDİB-i PİŞÂVERİ

(ادیب پیشاوری)

Seyyid Ahmed b. Şihâbiddîn Rezevî
(1844-1930)

Afgan asıllı İrân şâiri.

1260'ta (1844) bugün Pakistan sınırları içinde kalan Peşâver (Pişâver) civarında doğdu. Seyyid Şah Baba adıyla tanınan babasının ünlü süfî Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) soyun-

dan geldiği rivayet edilir. İlk öğrenimini yaptığı sırada babası ve akrabalarından bir kısmı İngilizler'le Afgan kabileleri arasındaki savaşta öldürüldü. Annesinin ısrarı üzerine gittiği Kâbil'de tanınmış bazı bilginlerin öğrencisi oldu. İlk öğrenimini Kâbil'de tamamlayan Edîb Gazne'ye giderek meşhur şâir Senâfî'nin türbesinin bulunduğu Bâğ-ı Firûze'de iki buçuk yıl kaldı ve meşhur âlimlerden ders aldı. Oradan ayrılıp bir süre Herat ve Türbet-i Câm'da kaldıktan sonra Meşhed'e gitti. Meşhed'de Mirza Abdurrahman ve Gulâm Hüseyin gibi hocalardan riyâziye okudu ve edebî ilimlerle ilgili dersler aldı. 1287'de (1870) Sebzevâr'a geçti; şehrin ünlü bilginlerinden Hâdî-i Sebzevârî'den ve onun oğlu Molla Muhammed'den faydalandı. Sonra Meşhed'e döndü. Burada Mirza Ca'fer Medresesi'nde müderris oldu ve bilginler çevresinde Edîb-i Hindî diye anıldı. 1884'te Tahran'a gitti; Nâsîrüddin Şah tarafından iyi karşılanan Edîb ölümüne kadar Tahran'da yaşadı. 3 Safer 1349'da (30 Haziran 1930) burada vefat etti ve Şeyh Abdülazîm Mezarlığı'nda İmamzâde Abdullah'ın türbesine gömüldü.

Ana dili Peştuca olmakla birlikte Farsça ve Arapça'yı da çok iyi bilen ve güçlü hâfızası ile tanınan Edîb'in 20.000 beyti bulan şiirleri arasından seçilmiş Farsça 4200, Arapça 370 beyitten oluşan divanı ölümünden üç yıl sonra dostu Ali Abdürresûlî tarafından *Dîvân-ı Kaşâ'id ü Gazeliyyât-ı Fârsî ve Arabî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1312 hş.). Divandaki otuz yedi kasidenin on ikisi, Alman Kayseri II. Wilhelm ve I. Dünya Savaşı'nın değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bunun dışında çocukluğunda karşılaştığı olaylar dolayısıyla İngiliz düşmanlığı, Rus-Japon savaşı, İran ve Hindistan'da meydana gelen olaylar, vatanseverlik, İslâmcılık gibi konuları da dile getirmiştir. Edîb II. Wilhelm için ayrıca *Çayşernâme* adlı 14.000 beyitlik bir mesnevi yazmıştır. Henüz basılmamış olan bu mesnevîde Almanlar'a duyduğu hayranlıkla İngilizler'e karşı beslediği kin ve nefreti dile getirmiştir.

Edîb-i Pişâverî bu manzum eserlerinden başka Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî* adlı eserini yayıma hazırlamıştır. Hattat Muhammed Hasan Gulpâyegânî'nin istinsah ettiği eser taş basması olarak Tahran'da yayımlanmıştır (1305/1887-88). Onun bu tarihle ilgili şerhi ise eserin Saîd-i Neffî tarafından hazırlanan baskısının (Tah-